

KRZYSZTOF OŻÓG
Instytut Historii
Uniwersytetu Jagiellońskiego

NOWE SPOJRZENIE NA KONCYLIARYZM W POLSCE XV W.

Thomas Wunsch, *Konziliarismus und Polen: Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1998, ss. LXXXVII, 405, Ferdinand Schöningh, *Konziliengeschichte: Reihe B: Untersuchungen*

W serii „Konziliengeschichte” redagowanej przez znakomitego znawcę ruchu soborowego w Europie u schyłku średniowiecza Waltera Brandmüllera ukazała się niedawno duża rozprawa Thomasa Wunscha poświęcona koncyliaryzmowi w Polsce. Dzieje Kościoła w okresie wielkiej schizmy zachodniej, ruchu soborowego stanowią jeden z ważniejszych nurtów badawczych historiografii zajmującej się późnośredniowieczną Europą. Wiele uwagi historycy poświęcają poszczególnym soborom powszechnym w XV w.: Pizie, Konstancji, Pawii-Sienie, Bazylei i Ferrarze-Florencji, podejmowanym na nich próbom reformy Kościoła *in capite et in membris* oraz zagadnieniom eklezjologii, w tym koncyliaryzmowi. Pewnym paradoksem była stosunkowo niewielka liczba studiów podejmowanych w ostatnich dziesięcioleciach przez historiografię polską na temat udziału Polski w ruchu soborowym. Znakomite osiągnięcia w tej dziedzinie z przełomu XIX i XX stulecia nie były intensywnie kontynuowane. Podstawowe w tym względzie rozprawy Ludwika Grosségo, Antoniego Prochaski, Jana Fijałka, Władysława Abrahama oraz Teofila Zegarskiego położyły solidny fundament pod tego rodzaju badania¹. Pewnen istotny postęp przyniosły edycje pism Pawła Włodkowica dokonane przez Stanisława Bełcha i Ludwika Ehrlicha² oraz traktatów koncyliarystycznych Benedykta Hessego, Wawrzyńca z Raciborza, Jana Elgota, Jakuba z Paradyża i Tomasza Strzemińskiego dokonane przez Henryka Anzulewicza i Wacława Bucichowskiego w 1987 r.³ Te edycje stworzyły warunki do pełniejszego poznania poglądów eklezjologicznych wybitnych teologów i kanonistów krakowskich. Rozmaite drobne studia poświęcone uczestnictwu poszczególnych duchownych polskich w soborach, poselstwom monarszym, stosunkowi Polski do problemów Kościoła powszechnego, zagadnieniom unii z Kościołem wschodnim, poglądom i koncepcjom eklezjologicznym profesorów Uniwersytetu Krakowskiego praktycznie nie znajdowały oddźwięku w szerszych ujęciach obejmujących dzieje polskiej teologii śred-

¹ L. Grossé, *Stosunki Polski z soborem bazylejskim*, Warszawa 1885; A. Prochaska, *Na soborze w Konstancji*, Kraków 1898; J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, t. 1-2, Kraków 1900; idem, *Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego i jego Wydziału Teologicznego w XV wieku*, Kraków 1898; W. Abraham, *Udział Polski w soborze pizańskim 1409*, RAU Wydział Historyczno-Filozoficzny, t. 47, Kraków 1905, s. 125-157; idem, *Reforma na soborze w Pizie 1409 r. i udział w niej przedstawicieli Kościoła Polskiego*, „Polonia Sacra” 3, 1919, s. 114-125; T. Zegarski, *Polen und das Basler Konzil*, Posen 1910.

² S. Bełch, *Paulus Wladimir and his Doctrine Concerning International Law and Politics*, vol. 2, The Hague 1965; *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, wyd. L. Ehrlich, vol. 1-3, Warszawa 1968.

³ *Polskie traktaty koncyliarystyczne z połowy XV wieku*, wyd. W. Bucichowski, Warszawa 1987 (*Textus et studia historiam theologiae in Polonia excoltae spectantia*, vol. 23).

niewiecznej. Klasycznym tego przykładem pozostaje zarys Mariana Rechowicza oraz dzieje krakowskiej teologii pióra Mieczysława Markowskiego⁴. Pierwszy z badaczy przy omawianiu koncyliaryzmu w środowisku krakowskim ograniczył się tylko do scharakteryzowania poglądów Benedykta Hessego, zostawiając na uboczu innych teologów i kanonistów. Zresztą obszernie omówił myśl eklezjologiczną tego uczonego w odrębnej rozprawie⁵. Natomiast Markowski w biogramach teologów odnotował jedynie ich traktaty koncyliarystyczne, opatrując je jednozdaniowymi komentarzami, zaś szerszy problem eklezjologii pominał niemal zupełnie. Syntetyczne ujęcie Tadeusza Silnickiego dotyczące uczestnictwa Kościoła polskiego w soborach powszechnych w okresie średniowiecza i czasów nowożytnych oparte zostało na badaniach z przełomu XIX i XX w. i wniosło niewiele nowych ustaleń, a kwestie koncyliaryzmu zostały potraktowane w nim pobieżnie⁶. Stefan Świeżawski w panoramie europejskiej eklezjologii późnego średniowiecza uwzględnił dokonania środowiska krakowskiego, ale nie mógł im poświęcić analitycznego studium⁷.

Naszkicowana powyżej sytuacja skłoniła niemieckiego historyka Thomasa Wünscha do obszernego i gruntownego zbadania stosunków Polski i Kościoła polskiego z soborami w Pizie, Konstancji i Bazylei oraz dziejów koncyliaryzmu w Polsce na tle europejskim. Podjął on postulat badawczy czekający na pilną realizację już od dłuższego czasu. Autor stworzył swe dzieło z dużym rozmachem, o czym świadczy wachlarz podjętych zagadnień natury szczegółowej i ogólnej wiążących się ze skomplikowanymi dziejami Kościoła i państwa polskiego oraz myśli teologicznej w I połowie XV w. Przeprowadził przy tym imponującą kwerendę w źródłach drukowanych i rękopiśmiennych związanych z soborami, koncyliaryzmem oraz środowiskiem umysłowym krakowskim (s. XIII–XXIX). Zebrał także ogromną literaturę przedmiotu (s. XXX–LXXXVII) i dobrze zapoznał się z pracami polskich historyków, co wpłynęło istotnie na wyniki jego badań.

Rozprawa dzieli się na sześć rozdziałów, przy czym zasadnicze wywody zostały zawarte w dwóch częściach, stanowiących rozdział 2 i 3. Wprowadzenie do całego studium znajduje się w rozdziale 1 (s. 1–31). Autor omówił w nim najpierw najważniejsze badania dotyczące koncyliaryzmu polskiego, eksponując dokonania Jana Fijałka i Stefana Januszewicza⁸. Następnie scharakteryzował bogatą literaturę światową dotyczącą koncyliaryzmu i wielu zagadnień eklezjologii późnośredniowiecznej istotnych dla jego badań takich jak: związek między Kościołem rzymskim a powszechnym, miejsce papieżstwa, teoria reprezentacji, korporacyjna natura Kościoła (*corpus politicum*, *corpus mysticum*), kanonistyczne podstawy koncyliaryzmu, reforma Kościoła, paralele między koncyliaryzmem a teorią państwa, teorią reprezentacji a parlamentaryzmem, reformą Kościoła a reformą Rzeszy. W końcu Wunsch przedstawił stan badań nad poglądami Pawła Włodkowica z okresu soboru w Konstancji, dekretami tego soboru *Haec sancta* i *Frequens*, dziejami soboru bazylejskiego, rolą uniwersytetów europejskich w ruchu soborowym i środowiskiem umysłowym krakowskim w XV w. W krótszym przeglądzie Autor ukazał podstawę źródłową swych badań, a więc serię edycji źródłowych dotyczących soborów powszechnych z XV wieku, źródła dokumentowe i historiograficzne polskie związane ze stosunkami Kościoła i państwa polskiego z poszczególnymi soborami, papieżstwem, traktaty uczonych krakowskich z okresu soboru w Konstancji i Bazylei za-

⁴ M. Rechowicz, *Po założeniu Wydziału Teologicznego w Krakowie (wiek XV)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 1: *Średniowiecze*, Lublin 1974, s. 95–145; M. Markowski, *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1526*, Kraków 1996. Po ukazaniu się książki T. Wünscha, M. Markowski opublikował rozprawę: *Uniwersytet Krakowski a sobory pierwszej połowy XV wieku*, „Acta Mediaevalia” 12, 1999, s. 176–211, w której pominał milczeniem pracę niemieckiego badacza.

⁵ M. Rechowicz, *Św. Jan Kanty i Benedykt Hesse w świetle krakowskiej kompilacji teologicznej z XV wieku*, Lublin 1958.

⁶ T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962.

⁷ S. Świeżawski, *Eklezjologia późnośredniowieczna na rozdwoju*, Kraków 1990.

⁸ S. Januszewicz, „Struktura najwyższej władzy Kościoła w koncyliarystyczno-bazylejskich traktatach mistrzów Uniwersytetu Krakowskiego”, Lublin 1966 (maszynopis rozprawy doktorskiej w Bibliotece KUL) i wyżej przyp. 2.

wierające poglądy na temat Kościoła, koncyliaryzmu, wreszcie dzieła dotyczące eklezjologii autorstwa wybitnych teologów i kanonistów europejskich zarówno z okresu soborów, jak z XIII i XIV w. W ostatniej części rozdziału 1 zostały zaprezentowane metody badań Autora, wśród nich na uwagę zasługuje zastosowanie metody prozopograficznej do ukazania potretu środowiska krakowskiego, które dokonało recepcji idei koncyliarystycznych, a następnie uczestniczyło w ich rozwoju.

Rozdział 2 (s. 32–127) kreśli stosunek Polski do wielkiej schizmy zachodniej oraz soborów podejmujących reformę Kościoła. W podrozdziale 2.1.2 Autor zaznaczył przede wszystkim wpływ uniwersytetu praskiego na kształtowanie się środowiska naukowego krakowskiego i przejście przez to środowisko tendencji doktrynalnych, głównie nominalizmu, burydanizmu, idei reformy Kościoła, ale w opozycji do husytyzmu. Zaprezentował przy tym biografię i dzieła uczonych wywierających największy wpływ na odradzającą się wszechnicę krakowską: Mateusza z Krakowa, Henryka Bitterfelda, Jana Isnera, Jana Szczekny, Mikołaja syna Wiganda z Krakowa, Bartłomieja z Jasła, Mikołaja z Pyzdr i Stanisława ze Skarbimierza. Wszyscy studiowali i zdobywali stopnie w Pradze oraz byli tam profesorami. W tej grupie powinien znaleźć się jeszcze Mikołaj z Gorkowa, doktor prawa kanonicznego uniwersytetu praskiego, profesor dekretów w odnowionej wszechnicy krakowskiej od 1390 r. i jej rektor w 1402/1403 r., nazwany ojcem uniwersytetu (pater universitatis). Był on blisko związany z Jadwigą Andegaweńską i interesował się problemem reformy Kościoła; posiadał między innymi *Sermones ad clerum Pragae de tempore et de sanctis* Jana Milicza z Kromierza (BJ, rkp. 1175). Mikołaj pełnił urząd oficjała krakowskiego w latach 1392–1407, a potem przy poparciu Władysława Jagiełły został w 1407 r. biskupem wileńskim. Zmarł w r. 1414⁹. Ponadto w pierwszym pokoleniu profesorów uniwersytetu krakowskiego w Pradze studiował jeszcze: Jan z Falkowa, magister artium (1397), profesor krakowski od 1401 r., a potem licencjat dekretów (1418), kanonik krakowski 1404–1421 i oficjał krakowski 1408–1410, współpracownik biskupa krakowskiego Piotra Wysza¹⁰.

Niektóre dane w biogramach osób wyżej wymienionych wymagają uzupełnień. Autor pominął ważne informacje źródłowe o pobycie Mateusza z Krakowa w rodzinnym mieście w 1391 r. Jego wizyta wiązała się niewątpliwie z procesem odnawiania wszechnicy rozpoczętym już w 1389 r., bo w roku następnym uniwersytet funkcjonował (wydział sztuk wyzwolonych i prawa kanonicznego) oraz projektami fundacji wydziału teologicznego¹¹. Natomiast przy omawianiu kwestii związanych z próbą założenia uniwersytetu w Chełmnie w 1386 r. i pobycem w Prusach Mateusza z Krakowa należy uwzględnić gruntowną rozprawę Zenona H. Nowaka, który wyjaśnia niepowodzenie tej fundacji brakiem uposażenia wszechnicy przez zakon krzyżacki. Wypada odrzucić starą tezę powtarzaną przez Autora, jakoby projektom powołania uniwersytetu w Prusach przeciwdziałały uniwersytet praski i krakowski, tym bardziej że w latach osiemdziesiątych XIV w. uczelnia w Krakowie w ogóle nie funkcjonowała¹². Traktat Henryka Bitterfelda *De contemplatione et vita activa* i jego związki z Jadwigą Andegaweńską oraz środowi-

⁹ Z. Kozłowska-Budkowa, *Odnowienie jagiellońskie Uniwersytetu Krakowskiego (1390–1414)*, w: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. K. Lepszy, t. 1, Kraków 1964, s. 56–58, 65–66; M. D. Kowalski, *Pralac i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1380)*, Kraków 1996, s. 217; K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Wrocław 1987, s. 127–128, 146; idem, *Związki Uniwersytetu Krakowskiego z kapitułą katedralną krakowską u schyłku XIV i w pierwszej ćwierci XV wieku*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 43, 1998, s. 9–11, 15–17, 25.

¹⁰ J. Fijałek, *Studia do dziejów Uniwersytetu*, s. 95–96; Z. Kozłowska-Budkowa, op. cit., s. 66–69; J. Krzyżaniakowa, *Profesorowie krakowscy na uniwersytecie w Pradze — ich mistrzowie i koledzy*, w: *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Kraków 1995, s. 518–519; K. Ożóg, *Związki Uniwersytetu*, s. 26.

¹¹ Szczegółowo o tym pisał M. Gębarowicz, *Psalterz floriański i jego geneza*, Wrocław 1965, s. 49–53.

¹² Z. H. Nowak, *Starania o założenie uniwersytetu w Chełmnie w XIV i XV wieku*, ZH 31, 1966, 4, s. 7–16; Z. Kozłowska-Budkowa, op. cit., s. 37–43; M. Kowalczyk, *Odnowienie Uniwersytetu Krakowskiego w świetle mów Bartłomieja z Jasła*, „Małopolskie Studia Historyczne” 6, 1964, 3–4, s. 23–42.

skiem krakowskim zanalizował w polskiej literaturze Mieczysław Gębarowicz¹³. Jan Szczekna nie tylko współdziałał w organizowaniu wydziału teologii w Krakowie, ale również realizował od 1397 r. zamiysł królowej Jadwigi ufundowania kolegium dla Litwinów chcących studiować teologię w Pradze. W tej sprawie kilka razy przebywał w Pradze, jednakże przed śmiercią królowej nie udało się doprowadzić do założenia tego kolegium i powstało ono dopiero w 1411 r., ale nie służyło już kształceniu teologów litewskich¹⁴. Stanisław ze Skarbimierza w latach 1390–1393 przebywał z przerwami w Krakowie, gdzie był profesorem na wydziale sztuk wyzwolonych, a potem wrócił do Pragi i kontynuował tam studia prawnicze¹⁵. Jako prokurator króla polskiego występował on w procesie polsko–krzyżackim od 16 października 1422 r. do końca stycznia 1423 r.¹⁶ Natomiast *Consilla* Stanisława ze Skarbimierza z procesu przeciw Henrykowi Czechowi z 1429 r. wydał Stanisław Wielgus¹⁷. Zresztą sam Henryk Czech zmarł dopiero po r. 1440, a nie po 1428, jak podaje Autor (s. 42)¹⁸.

Zbyt popśpiesznie Thomas Wünsch zaliczył do profesorów Uniwersytetu Krakowskiego Andrzeja Łaskarzyca, doktora dekretów i Stanisława Ciołka, podkanclerzego Królestwa Polskiego. Ten pierwszy był związany z Uniwersytetem Krakowskim, gdyż jako dziekan kapituły katedralnej krakowskiej w latach 1413–1414 był równocześnie jednym z trzech konserwatorów wszechnicy. Żadne ze źródeł nie daje podstaw do twierdzenia, że prowadził wykłady na prawie kanonicznym¹⁹. Natomiast Stanisław Ciołek wpisał się do *Album studiosorum* Uniwersytetu Krakowskiego w 1420 r., ale nie ma poświadczenia źródłowego, aby wykładał na wydziale sztuk wyzwolonych²⁰.

Autor nadmiernie eksponuje pogląd o zaangażowaniu uniwersytetu jako korporacji w interesy polityczne Królestwa Polskiego. Europejską normą w tym czasie była służba niektórych profesorów uniwersyteckich, głównie prawa i teologii w dyplomacji, radach królewskich i kancelariach monarszych. Stosunkowo jednak niewielu profesorów wszechnicy krakowskiej, w stosunku do całego ciała profesorskiego, uczestniczyło w służbie monarszej. Jako korporacja uniwersytet niesłychanie rzadko angażował się w politykę państwa polskiego²¹.

Charakteryzując związki Polski z soborem w Pizie w 1409 r. Thomas Wünsch w podrozdziale 2.1.2 przedstawił przejście Królestwa Polskiego z obediencji rzymskiej do pizańskiej, a także uczestników soboru z Polski, podkreślając szczególną rolę biskupa krakowskiego Piotra Wysza. Zestawiając listę duchownych z Polski, biorących udział w tym soborze, poprzestał na starszych ustaleniach literatury, które wymagają sprostowań i uzupełnień. Jan Biskupiec nie mógł przebywać na soborze w Pizie w 1409 r. jako prokurator zakonu krzyżackiego, gdyż źródła poświadczają jego obecność w tym czasie w Polsce. 11 kwietnia 1409 r. Jan Biskupiec „sacrae theologiae professor, prior Cracoviensis” potwierdził w Lublinie transakcję między tamtejszym klasztorem dominikanów

¹³ M. Gębarowicz, op. cit., s. 85–126.

¹⁴ C. Zawodzińska, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i Jego pierwszy statut*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne” 9, Kraków 1962, s. 19–36.

¹⁵ M. Kowalczyk, op. cit., s. 32, 41–42; R. M. Zawadzki, *Spuścizna pilsarska Stanisława ze Skarbimierza. Studium źródłoznawcze*, Kraków 1979, s. 107–113.

¹⁶ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, ed. T. Działyński, t. 2, Posnaniae 1855, s. 81–84, 87, 90, 97.

¹⁷ S. Wielgus, „*Consilla*” de Stanislas de Scarbimiria contre l’astrologue Henri Bohemus, „*Studia Medievalistyczne*” 25, 1988, 1, s. 142–172.

¹⁸ M. Kowalczyk, *Przyczynki do biografii Henryka Czecha i Marcina z Żurawicy*, „*Buletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” 21, 1971, s. 87–89.

¹⁹ K. Ożóg, *Zwiazki Uniwersytetu*, s. 22–23.

²⁰ Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek (†1437), podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Kraków 1993, s. 21–25.

²¹ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium w dziejach kultury politycznej Polski XV wieku*, Poznań 1972, cz. 1, s. 115–245; K. Ożóg, *Miejsce i rola uczonych w późnośredniowiecznym państwie polskim. Poglądy mistrzów krakowskich a rzeczywistość*, w: *Genealogia — władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. J. Wroniszewski i A. Radziwiński, Toruń 1999, s. 284–300.

a Mikołajem Crolczem²². Natomiast występujący w aktach soborowych „m[ag]ister] Johannes de provincia Polonie regente Cracovie”, to Jan Falkenberg²³. Ponadto Autor nie dokonał identyfikacji duchownych mazowieckich pełnomocników biskupa Jakuba z Kurdwanowa, kapituły plockiej i księcia mazowieckiego Siemowita IV. Stanisław kanonik plocki, to Stanisław syn Dobiesława herbu Ciołek, kanclerz plocki (reprezentował on kapitułę i biskupa), zaś Paweł, prepozyt norbertanek plockich, pełnomocnik księcia, to Paweł ze Swarocina²⁴. Nie ma też pewności, czy dziekan poznański Piotr z Kobyłina uczestniczył w ogóle w soborze pizańskim, co Autor uznał za rzeczywisty fakt²⁵. Obszerne przypis 62 na s. 50 relacjonujący dyskusję w sprawie autorstwa najważniejszych polskich pism w kwestii reformy Kościoła sprzed soboru, tj. *De praxt Romanae Curtae Mateusza* z Krakowa (przy współudziale Piotra Wysza) i *Speculum aureum de titulis benefactorum ecclesiarum* Piotra Wysza nie uwzględnia krytycznej edycji tego ostatniego traktatu autorstwa Władysława Seńki, gdzie także we wstępie znajduje się podsumowanie całej dyskusji o autorze²⁶. Szkoda, że nie zostały też przedstawione zasadnicze elementy krytyki ówczesnego stanu Kościoła i programy reform zawarte w tych dziełach, ponieważ to one wpływały istotnie na kształtowanie się postaw intelektualistów w środowisku krakowskim w odniesieniu do kryzysu Kościoła. Za pewnik Thomas Wünsch uznaje pobyt Wojciecha Jastrzębca, biskupa poznańskiego na soborze w Cividale w 1409 r., chociaż jest to tylko prawdopodobne, brak bowiem na ten temat przekazów źródłowych²⁷.

Związki Polski z soborem w Konstancji (1414–1418) ukazane zostały w następnej części rozdziału 2. Najpierw Autor opracował biogramy oficjalnych przedstawicieli polskiej hierarchii kościelnej, tworzących w części delegację królewską, w skład której wchodził również przedstawiciel Uniwersytetu Krakowskiego; są to biogramy: arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąby, biskupa włocławskiego Jana Kropidły, elektę na biskupstwo poznańskie Andrzeja Łaskarzyca, biskupa plockiego Jakuba z Kurdwanowa oraz Pawła Włodkowica, rektora Uniwersytetu Krakowskiego i Piotra Wolframa, profesora prawa kanonicznego wszechnicy, a zarazem prokuratora biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca. Ponadto Thomas Wünsch dodał do tej grupy osób profesorów uniwersytetu praskiego współdziałających z delegacją polską: Stefana Palecza i Maurycego Rwaczkę, którzy jako przeciwnicy husytyzmu po soborze przybyli do Krakowa i związali się z Polską.

Pewien niedosyt budził biogram Andrzeja Łaskarzyca urwany z niewiadomych powodów na 1415 r. Należało go dopełnić informacjami o kluczowej roli Łaskarzyca w sformułowaniu polskiego stanowiska w procesie z Zakonem Krzyżackim w latach 1412–1414, rozwiniętego następnie przez Pawła Włodkowica na soborze w Konstancji. Zresztą Andrzej Łaskarzyc uczestniczył bardzo aktywnie w procesach polsko-krzyżackich aż do

²² *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, cz. 5: *Dokumenty z lat 1400–1440*, Wrocław 1970, nr 1225.

²³ H. Millet, *Les pères du concile de Pise (1409): Édition d'une nouvelle liste*, w: *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen-Âge — Temps Modernes*, t. 93, 1981, p. 2, s. 746; P. Kiejar, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975, t. 1, s. 374–376.

²⁴ Obszerniej na ten temat: L. Zygmier, „Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla, biskup plocki (1396–1425). Działalność kościelna, polityczna i gospodarcza”, Toruń 1999 (praca doktorska w Instytucie Historii UMK), s. 153–155.

²⁵ J. Krzyżaniakowa, *Piotr z Kobyłina — sylwetka późnośredniowiecznego prałata*, w: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Poznań 1997, s. 351, 354.

²⁶ W. Seńko, *Piotr Wysz z Radolina (*ok. 1354–†1414) i jego dzieło «Speculum aureum»*, Warszawa 1995, s. 11–71 (wstęp), 73–169 (edycja traktatu).

²⁷ G. Lichończak, *Wojciech herbu Jastrzębiec arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362–1436)*, Kraków 1996, s. 48–49.

1423 r.²⁸ Autor pominął milczeniem udział biskupa poznańskiego w soborze w Pawli-Sienie w latach 1423–1424, jako jedyne go hierarchy Kościoła polskiego na tym soborze²⁹. W biogramie Jakuba z Kurdwanowa doskwiera brak wiadomości o ustawodawstwie synodalnym tego wybitnego biskupa — kanonisty³⁰. Znana jest także dokładna data śmierci Pawła Włodkowica, zmarł on bowiem 2 marca 1436 r., jak to ustalił Marek D. Kowalski³¹. Natomiast Maurycy Rwcacza po soborze w Konstancji znalazł się krakowskim klasztorze marków i związał się z uniwersytetem³².

Działalność soborową polskich duchownych Thomas Wunsch scharakteryzował syntetycznie, eksponując kwestię procesu doktrynalnego polsko–krzyżackiego, sprawę *Satyry* Jana Falkenbergera, a w dalszej kolejności uczestnictwo w pracach soboru w odniesieniu do *causae reformationis*, *causae fidei* i *causae unionis* (w ramach tej ostatniej Polska odgrywała istotną rolę w podejmowanych wysiłkach na rzecz unii z Kościołem prawosławnym). W swym ujęciu Autor nie uwzględnił wszystkich ważniejszych duchownych polskich uczestniczących w soborze, a mających niewątpliwie wpływ na transmisję idei koncyliarystycznych — myśli eklezjologicznej — do Polski. Przede wszystkim zabrakło Andrzeja z Kokorzyna (zm. 1435), praskiego magistra sztuk wyzwolonych, profesora artium w Krakowie od 1404 r., rektora uniwersytetu w latach 1408/1409, 1426, 1429. Studiował on równocześnie teologię i uzyskał w 1411 r. bakalaureat biblijny, jako bakałarz sentencjariusz występował od 1414 r., a doktorem został w 1426 r.³³ Król Władysław Jagiełło wysłał go w 1417 r. na sobór w Konstancji, jako swego oficjalnego posła, gdzie wystarał się o dyspensę od powinowactwa duchowego dla króla i jego żony Elżbiety Granowskiej, poślubionej 2 maja 1417 r. Misa Andrzeja Kokorzyńskiego trwała blisko rok³⁴. Później pełnił on urząd kanclerza królowej Zofii Holszańskiej w 1424 r. i był bliskim współpracownikiem biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, gdy sprawował urząd archidiacona krakowskiego (1428–1435) i zwalczał husytyzm w diecezji krakowskiej. Uczestniczył w wielkiej dysputacji z husytami na Wawelu w 1431 r., a także napisał wiele dzieł, w tym antyhusycki traktat *De communione sub utraque specie* oraz *Speculum sacerdotum*. Znał poglądy eklezjologiczne Johna Wicliffa i Jana Husa³⁵. Andrzej z Kokorzyna był jednym z wybitniejszych uczonych krakowskich, wpływającym na kształt ideowy i doktrynalny środowiska krakowskiego oraz na rozwój w nim refleksji eklezjologicznej.

W soborze w Konstancji przez dłuższy czas uczestniczyli również między innymi Piotr Bolesław z Pleskowic, Paweł z Czechowa i Jan z Czechla. Pierwszy z nich po pra-

²⁸ L. Winowski, *Sprawa stosunku do pogan w polsko–krzyżackim procesie z lat 1412–1414*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego”. Seria A, Nr 6, Prawo 2, Wrocław 1956, s. 99–114; Z. H. Nowak, *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowowschodniej Europie (1412–1424)*, Toruń 1981, passim.

²⁹ W. Brandmüller, *Das Konzil von Pavia — Siena 1423–1424*, Bd. 1: *Darstellung*; Bd. 2: *Quellen*, Münster 1968–1974, Bd. 1, s. 20–22, 87, 93, 98–99, 124–126, 144–145, 204, 269; Bd. 2, s. 217–219, 221–222, 313, 316.

³⁰ S. Zachorowski, *Jakub biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396–1425*, Kraków 1915; J. Kłoczowski, *Biskup Jakub z Korzkwi (1396–1425) i próba restauracji Kościoła płockiego*, „Studia Płockie” 3, 1975, s. 99–118; L. Zygnier, op. cit., s. 52–73.

³¹ M. D. Kowalski, *Zapomniany kalendarz–nekrolog kapituły krakowskiej z XV wieku*, „Nasza Przyszłość” 87, 1997, s. 131.

³² T. M. Trajdos, *Krakowscy „markowie” za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, SH 25, 1982, s. 383–384.

³³ Zob. J. Fijałek, *Studia do dziejów Uniwersytetu*, s. 121–130; M. Markowski, *Poglądy filozoficzne Andrzeja z Kokorzyna*, „Studia Mediewistyczne” 6, 1964, s. 55–136; idem, *Dzieje Wydziału*, s. 132–134.

³⁴ J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11 (1413–1430), Warszawa 1985, s. 76; *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1896, s. 524.

³⁵ J. Fijałek, *Studia do dziejów Uniwersytetu*, s. 122–130; M. Markowski, *Poglądy filozoficzne*, s. 55–136; idem, *Dzieje Wydziału*, s. 133–134.

wnicznych studiach w Pradze (1399) został wysłany przez Władysława Jagiełłę na sobór w 1417 r. już po wyborze Marcina V i został tam do zakończenia obrad. Wraz z innymi posłami królewskimi uczestniczył w dramatycznych wydarzeniach ostatniej sesji soboru 22 kwietnia 1418 r. i apelacji polskiego poselstwa w sprawie Jana Falkenberga i jego *Satyry* do przyszłego soboru 1 maja tego roku³⁶. Autor chyba nie docenił ostatniego etapu soboru oraz wspomnianej apelacji na pogłębienie się postaw koncyliarystycznych wśród przedstawicieli państwa i Kościoła polskiego wówczas obecnych na soborze. Ponadto po powrocie delegacji soborowej do Polski sprawa apelacji była dyskutowana w szerszych kręgach na dworze królewskim i niewątpliwie w środowisku uniwersyteckim krakowskim³⁷.

Paweł z Czechowa i Jan syn Budka z Czechła byli delegatami kapituły gnieźnieńskiej na sobór w Konstancji od 1415 r. i przebywali tam m.in. w otoczeniu Andrzeja Łaskarzyca. Jan z Czechła był starszym bratem Sędziwoja, miał szerokie zainteresowania intelektualne, o czym świadczą jego księgozbiór. Pozostawał w bliskich osobistych relacjach z Piotrem Wolframem i Tomaszem Strzemińskim oraz z całym uniwersytem w Krakowie jako jego konserwator³⁸. W Konstancji był on do końca soboru, natomiast Paweł z Czechowa wrócił do Polski znacznie wcześniej. Obaj duchowni byli powiązani ze środowiskiem kościelnym gnieźnieńskim i poznańskim i w nich upowszechniali idee soborowe.

Badania Thomasa Wünscha nad przenikaniem poglądów koncyliarystycznych do Polski z Konstancji należy pogłębić i rozszerzyć. Identyfikacji i analizy wymaga grupa duchownych z Polski uczestnicząca w obradach soboru. Jak pokazują zasygnalizowane wyżej przykłady, idee koncyliarystyczne mogły doierać do kilku środowisk kościelnych poprzez znacznie większą liczbę osób, a nie tylko przez nielicznych duchownych i uczonych, których uwzględnił Autor. Z jego pola widzenia umknęły także m.in. misja dominikanina Teodora z Konstantynopola, posła Władysława Jagiełły i Witolda w 1415 r. w sprawie misji na Wschodzie i unii z prawosławiem oraz rola obcych uczonych jako prorokatorów delegacji polskiej³⁹.

Intensywne kontakty Polski z soborem bazylijskim zostały omówione przez Thomasa Wünscha w podrozdziale 3 rozdziału 2 (s. 72–122). Najpierw przedstawił on biografie uczonych, duchownych i polityków związanych z koncyliaryzmem w dobie soboru bazylijskiego: Franciszka z Brzegu, Mikołaja z Kozłowa, Stanisława Ciołka, Eliasza z Wąwolnicy, Dzierżysława z Borzynowa, Jana z Kęt, Tomasza ze Strzemińska, Macieja z Łabiszyna, Grzegorza Cienawy z Mysłowic, Jana Lutka z Brzezia, Sędziwoja z Czechła, Jana z Ludziska, Jakuba z Paradyża, Wawrzyńca z Raciborza, Benedykta Hessego z Krakowa, Jana Elgota i Zbigniewa Oleśnickiego. Dane zawarte w biogramach wymagają drobnych korekt i uzupełnień. Mikołaj z Kozłowa reprezentujący na soborze Zbigniewa Oleśnickiego wygłosił mowę w czasie egzekwii ku pamięci zmarłego Władysława Jagiełły 31 lipca 1434 r. Autor wspominał co prawda o tej mowie w innym miejscu (s. 118), ale opatrzył ją błędną datą (4–11 lipca 1434 r.)⁴⁰. Mikołaj Lasocki nie był diakonem krakowskim, lecz

³⁶ Z. H. Nowak, *Piotr Bolesłdc z Pleskowic, zwany Pleskowskim*, PSB 26, 1981, s. 414–416.

³⁷ J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 87–88; L. Ehrlich, *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbmierza*, Warszawa 1954, s. 100–135.

³⁸ *Magnum Oecumenicum Constantiense concilium*, ed. H. von der Hardt, t. 1–6, Francoforti-Lipsiae 1696–1700, t. 4, s. 263; KDW, t. 8, nr 801, 829; J. Wleśiowski, *Urząd konserwatora uniwersytetu krakowskiego około 1442 r.*, w: *Munera Posnantiensia*, red. G. Labuda, Poznań 1965, s. 163–168; idem, *Jan (Jaśko) z Czechła*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981, s. 283.

³⁹ R. Loenertz, *Les dominicains byzantins Théodore et André Chrysoberges et les négociations pour l'union des églises greque et latine de 1415 à 1430*, „Archivum Fratrum Praedicatorum” 9, 1939, s. 5–47; A. F. Grabski, *Polska w opinjach Europy zachodniej XIV–XV wieku*, Warszawa 1968, s. 319–322.

⁴⁰ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, wyd. A. Lewicki, t. 2, Kraków 1891, nr 221; A. F. Grabski, op. cit., s. 368–370. Na marginesie: Władysław Jagiełło zmarł 1 VI 1434, a nie 31 V, jak podał Thomas Wünsch na s. 118. Zob. A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa 1972, s. 96.

dziekanem kapituły katedralnej krakowskiej w latach 1434–1450⁴¹. Na kongresie pokojowym w Arras w 1435 r. wygłosił on wielką mowę apelując o zawarcie pokoju między walczącymi stronami w wojnie stuletniej⁴². Elias z Wąwolnicy był dziekanem kolegiaty sandomierskiej, a nie jej diakonem⁴³. Dzierław z Borzynowa, doktor dekretów po raz pierwszy został wysłany na sobór bazylejski przez Władysława Jagiełłę i radę królewską wraz z rycerzem Piotrem Chełmskim w 1433 r., o czym Autor nie wspomniał w ogóle⁴⁴. W biografii Wawrzyńca z Raciborza powinna zostać uwzględniona rozprawka Marii Kowalczyk o jego warsztacie naukowym⁴⁵. Zbigniew Oleśnicki posiadał prepozyturę w kolegiacie św. Floriana na Kleparzu tylko w latach 1418–1423. Po objęciu przezeń biskupstwa krakowskiego godność tę pełnił od 1425 r. Wojciech Jastrzębiec, doktor dekretów, krewniak arcybiskupa gnieźnieńskiego Wojciecha Jastrzębca⁴⁶. Natomiast z wywodów Autora wynika, jakoby Zbigniew Oleśnicki kumulował biskupstwo krakowskie z prepozyturą św. Floriana (s. 91, 373). Ponadto niezbyt precyzyjnie przypisał on godność prepozyta w tej kolegiacie wpływ na sprawy uniwersytetu. Co prawda prepozytura była pierwszą w hierarchii w kolegiacie św. Floriana, ale prawo patronatu tej prałatury należało do króla, a nie do wszechnicy, zaś duży wpływ na sprawy finansowe uniwersytetu miał dziekan św. Floriana. Pełnił on funkcję prowizora, zbierał dochody z beneficjów kolegiaty należących do uniwersytetu i rozdzielał je profesorom członkom tego gremium kanonickiego. Do niego należało również czuwanie nad wypełnianiem obowiązków uniwersyteckich przez wspomnianych profesorów. Formalnie prepozyt nie miał żadnych uprawnień uniwersyteckich⁴⁷.

Wśród postaci, które odegrały pierwszorzędą rolę w rozwoju koncyliarizmu w Polsce, zabrakło moim zdaniem Stanisława z Sobniowa, magistra artium Uniwersytetu Krakowskiego od 1411 r., dziekana fakultetu sztuk wyzwolonych w latach 1419/1420, który należał do bliskiego otoczenia biskupa trydenckiego Aleksandra księcia mazowieckiego od 1427 r., będąc jego kanclerzem i prepozytem trydenckim. Wraz z biskupem Aleksandrem przebywał na soborze w Bazylei od 1433 r. Posłował do Polski w imieniu soboru w 1440 r., po czym został w Krakowie i podjął wykłady na uniwersytecie. W 1446 r. pełnił godność rektora wszechnicy. Zyskał kilka beneficjów, m.in. kanonię katedralną krakowską, płocką (1441–1454) i kanonię św. Floriana na Kleparzu (1427–1454)⁴⁸. Również drugi z posłów soboru teolog z uniwersytetu w Leridzie Marek Bonifili miał swój udział w kształtowaniu się koncyliarizmu w środowisku krakowskim, od 1440 r. bowiem kilkakrotnie przebywał w Polsce i Krakowie, a w 1446 r. zapisał się nawet na tutejszą wszechnicę i niewątpliwie prowadził przez jakiś czas wykłady⁴⁹.

Thomas Wunsch scharakteryzował skomplikowane oficjalne stosunki Królestwa Polskiego z soborem bazylejskim za Władysława Jagiełłę, Władysława III Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka oraz różnorodne postawy duchowieństwa polskiego, w większości przychylnego bazylejczykom. Wiele uwagi poświęcił koncyliarystycznej postawie Uniwersytetu Krakowskiego aż do 1449 r. i powstałemu na tym tle konfliktowi z królem

⁴¹ *Bullarium Polontae*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, t. 3–5, Lublin–Romae 1988–1995 (dalej cyt.: BP), t. 5, nr 324; B. Przybyszewski, *Kapituła krakowska za kanonikatu Jana Długosza (1436–1480)*, w: *Długossiana*, red. S. Gawęda, Kraków 1980, s. 29.

⁴² K. Grodziska, *Mikołaja Lasockiego apel o pokój na kongresie w Arras w 1435 r.*, SH 35, 1992, 2, s. 241–251.

⁴³ BP, t. 4, nr 824, 1143, 1407, 1703.

⁴⁴ Było to poselstwo wysłane przez Jagiełłę i radę królewską po przyjęciu posłów soborowych na początku marca 1433 r., *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 2, nr 214.

⁴⁵ M. Kowalczyk, *Warsztat naukowy Wawrzyńca z Raciborza*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 44, 1994, s. 49–62.

⁴⁶ BP, t. 4, nr 1183, 2018; *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generali Cracoviensis*, wyd. I. Z. Pauli, Cracoviae 1870 (dalej cyt.: CDUC), cz. 1, nr 74.

⁴⁷ CDUC, 1, nr 44, 69, 71; Z. Kozłowska-Budkowa, op. cit., s. 74–76.

⁴⁸ J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża*, t. 1, s. 176–182; L. Hajdukiewicz, *Historia nauki polskiej*, t. 6, Wrocław 1974, s. 630.

⁴⁹ J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża*, t. 1, s. 173–176.

Kazimierzem, który po swej koronacji w 1447 r. opowiedział się za papieżem Mikołajem V. Autor omówił najważniejsze sprawy, które strona polska podejmowała na forum soborowym, tj. spór polsko-krzyżacki, problem Świdrygiełły, kwestię husycą (w szczególności oskarżenia o współpracę Władysława Jagiełły z husytami przeciw zakonowi krzyżackiemu). Niezbyt precyzyjnie Autor ujął problem sporu polsko-krzyżackiego na soborze w Bazylei. W swej zasadniczej fazie spór ten wygasł wraz z podpisaniem pokoju brzeskiego 31 grudnia 1435 r.⁵⁰ Natomiast później w latach 1440–1447 trudno mówić o jakiejś konfrontacji między stroną polską a krzyżacką na forum soboru, jak to miało miejsce do końca 1435 r. Kwestia zabiegów zakonu krzyżackiego o zwolnienie z przysięgi złożonej w traktacie brzeskim miała raczej charakter drugorzędny i trudno się zgodzić z opinią Autora, iż mogła ona wbić klin między Polskę a sobór. Nie wszyscy polscy duchowni uczestniczący w soborze w Bazylei zostali przez Tomasza Wünscha uwzględnieni, wystarczy tu wspomnieć chociażby Przedwoja z Grań, prepozyta gnieźnieńskiego, Mikołaja, opata klasztoru cystersów w Koprzywnicy, Jana Dziekanowskiego, kanonika krakowskiego, Klemensa syna Mikołaja, archidiacona lubelskiego, magistra Jakuba z Szadka, profesora artium Uniwersytetu krakowskiego, Jana z Inowrocławia, plebana z Krobi, notariusza soborowego, posiadającego liczne kontakty z wybitnymi koncyliarystami. W 1444 r. przybył on w poselstwie od soboru do Uniwersytetu Krakowskiego, a następnie ponownie dwa lata później i wtedy wpisał się do metryki uniwersyteckiej⁵¹. Jakub z Szadka w 1441 r. wyjechał na sobór do Bazylei niewątpliwie jako przedstawiciel uniwersytetu i biskupa Zbigniewa Oleśnickiego⁵². Jan syn Skarbka, archidiacon zawichojski, o którego inkorporacji na soborze w Bazylei w październiku 1441 r. wspomina Autor (s. 114), jest identyczny z Janem Pniowskim wymienionym zaraz obok (s. 95, 114)⁵³. Postulatem badawczym pozostaje ustalenie pełnej listy uczestników soboru bazylejskiego z Królestwa Polskiego, podobnie jak i uchwycenie wszystkich dróg przenikania idei i pism koncyliarystycznych do polskich środowisk kościelnych. Autor skupił się głównie na środowisku uniwersyteckim, szerzej kościelnym krakowskim, pozostawiając nieco na uboczu żywe i aktywne w tym względzie środowisko gnieźnieńskie z prymasem arcybiskupem Wincentym Kotem⁵⁴. Z pola widzenia Autora zniknęli również obcy prokuratorzy Władysława Jagiełły, działający przeciw zakonowi krzyżackiemu i Świdrygiełle głównie w pierwszej fazie tego soboru⁵⁵.

Zbiorowy portret osób związanych z koncyliaryzmem i podejmujących zagadnienia eklezjologiczne w dobie soborów skonstruowany przez Autora na podstawie wzmiankowanych wyżej biografów ma niepełny charakter, gdyż zabrakło w nim kilku ważnych postaci działających głównie w kręgu krakowskiej wszechnicy. W sumie zaprezentował on sylwetki 35 osób, które miały istotny wpływ na rozwój koncyliaryzmu w Polsce. W jego pierwszej fazie do 1409 r. występowało 9 intelektualistów polskich i czeskich, w drugiej fazie (1414–1418) 8 uczonych i hierarchów, zaś w dobie soboru bazylejskiego 18 osób. Ten ostatni okres stanowił najbardziej znaczący udział polskich koncyliarystów w ruchu soborowym. W przeważającej mierze znamienici intelektualiści zdobywali wykształcenie

⁵⁰ K. Grodziska, *Mikołaja Lasockiego obrona pamięci króla Władysława Jagiełły na soborze bazylejskim*, w: *Cracovia, Polonia, Europa*, s. 345–353; K. Ożóg, *Szymon z Teramo adwokat polski w Stolicy Apostolskiej i na soborach w Konstancji i Bazylei*, „*Nasza Przeszłość*” 78, 1992, s. 179–183.

⁵¹ *Concilium Basillense. Studien und Quellen zur Geschichte des Konzils*, hrsg. v. J. Haller u. a., Bd. 1–8, Basel–Leipzig 1896–1936, Bd. 6, s. 2, 60, 75, 79; Bd. 7, s. 373; *Cracovia artificum. Supplementa. Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki z archiwaliów kurlanych i kapitulnych w Krakowie 1441–1450*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1993, nr 135, 471; BP, t. 5, nr 1589; H. Barycz, *Jan z Inowrocławia*, PSB 10, 1962–1964, s. 453–454.

⁵² J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża*, t. 1, s. 257.

⁵³ BP, t. 5, nr 396, 421, 692, 824, 1585; M. Kowalczykówna, *Pniowski Jan*, PSB 27, 1983, s. 1–2; P. Rabiej, „Zbigniew Oleśnicki jako kanclerz Uniwersytetu Krakowskiego”, Kraków 1996 (praca magisterska w Instytucie Historii UJ), s. 97–98.

⁵⁴ S. Hań, *Wincenty Kot prymas Polski 1436–1448*, Poznań 1948, s. 165–182.

⁵⁵ K. Ożóg, *Les juristes italiens au service de la diplomatie polonaise sous Ladislas II Jagellon*, „*Quaestiones Mediaevi Novae*”, vol. 3, 1998, s. 67–70.

I stopnie z teologii oraz prawa kanonicznego w uniwersytetach praskim i krakowskim, zaś tylko pięciu z nich w Italii, tj. Bolonii i Padwie. Polscy koncyliarysty byli pochodzenia przeważnie szlacheckiego i mieszczańskiego. Piastowali wysokie godności i urzędy kościelne, zakonne, kurlalne oraz państwowe z kanclerstwem i podkanclerstwem łącznie. Szkoda, że Thomas Wünsch nie pokusił się o syntetyczną chcieliby charakterystykę zakresu i głębi wpływów koncyliaryzmu w całym polskim Kościele. W tym względzie kryją się pewne możliwości badawcze, ale wymagające gruntowniejszego rozpoznania środowisk kościelnych monarchii jagiellońskiej w XV w.: gnieźnieńskiego, poznańskiego, płockiego, włocławskiego, wileńskiego, przemyskiego, lwowskiego czy chełmskiego, żeby wymienić tylko te ważniejsze.

Rozdział 3, najobszerniejszy (s. 128–371), Autor poświęcił na omówienie poglądów polskich koncyliarystów w kontekście europejskim. Droga, którą obrał Autor, z punktu widzenia przedmiotu badań jest ze wszech miar słuszna. Zapoczątkował ją już Jan Fijałek, w tomie II dzieła o Jakubie z Paradyża opublikował bowiem wyjątki z pism kilku europejskich koncyliarystów będących źródłem dla autorów krakowskich traktatów soborowych⁵⁶. W kontekście koncyliarystycznej myśli europejskiej omawiał traktaty soborskie pod kątem poglądów na strukturę władzy w Kościele Stefan Januszewicz⁵⁷.

Thomas Wünsch rozpoczął analizę od eklezjologicznych poglądów Stefana Palecza i Pawła Włodkowica wyrażonych w pismach z okresu soboru w Konstancji. Pierwszy z nich napisał jeszcze przed soborem w 1412 r. traktat *De aequivocatione nominis ecclesie*, zaś w 1414 r. *Anthus*. W obu tych traktatach polemicznych względem poglądów Jana Husa bronił koncepcji Kościoła hierarchicznego z papieństwem na samym szczycie, posiadającym pełnię władzy. Natomiast w posoborowym *Tractatus contra quatuor articulos husitarum* zmodyfikował swoje poglądy na Kościół, przejmując myśl z dekretu soborowego *Haec sancta* o podporządkowaniu papieża soborowi powszechnemu. Rozważał przy tym relacje między papieżem a soborem. Uznał, że zarówno sobór powszechny, jak i Kościół rzymski reprezentują cały Kościół. Ponieważ sobór trwa w określonym tylko czasie (krótko), to Kościół rzymski z papieżem na czele i kolegium kardynalskim pozostaje reprezentantem soboru, tak jak sobór jest reprezentantem powszechnego Kościoła. Tak więc w eklezjologii Palecza nie znalazła rozwinięcia myśl o zwierzchności soboru nad papieżem.

Istotne znaczenie dla rozwoju eklezjologii polskiej miały pisma Pawła Włodkowica, przede wszystkim *Saeuientibus olim Pruthenis* i *Optimo Ostiensis* przedłożone na soborze w 1416 r. Thomas Wünsch stosuje tradycyjne tytuły: *Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium* i *Conclusiones*, choć właściwsze wydaje się używanie incipitów wspomnianych dzieł, jak to czyniło i czyni nadal wielu badaczy. Poglądy Pawła Włodkowica na temat władzy uniwersalnej papieża i cesarza nie uwzględniają problemu soboru i jego miejsca w Kościele. Na czele Kościoła stoi papież (*vicarius Christi*) i jemu podlega cesarz jako *minister in temporalibus*. Nie znalazły oddźwięku u Włodkowica pisma koncyliarystów europejskich tego czasu. Stąd też słuszna jest teza Autora, że zasadnicze znaczenie dla rozwoju eklezjologii polskiej miała doba bazylijska.

Głównym przedmiotem analiz Thomasa Wünsch stały się polskie traktaty koncyliarystyczne z początku lat czterdziestych XV w. Po przybyciu w 1440 r. poselstwa soborowego z Markiem Bonfillim, Dzierławem z Borzynowa i Stanisławem Sobniowskim na czele do Uniwersytetu Krakowskiego władze uczelni starały się wypracować oficjalną odpowiedź dla soboru. Wtedy to na przełomie 1440/1441 r. powstały traktaty Jana Elgota, Wawrzyńca z Raciborza, Jakuba z Paradyża i Tomasza Strzemińskiego. Być może nieco wcześniej swój traktat napisał Benedykt Hesse⁵⁸. Uczzone opinie o soborze,

⁵⁶ J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża*, t. 2, s. 335–373.

⁵⁷ S. Januszewicz, op. cit., passim.

⁵⁸ Teolog ten opracował w latach 1432–1449 wielki komentarz do Ewangelii św. Mateusza: *Lectura super Evangelium Matthaei*. Komentarz do rozdziałów 16 i 18 Ewangelii św. Mateusza, zawierający poglądy eklezjologiczne Benedykta Hessego w duchu umiarkowanego koncyliaryzmu, powstał około 1443–1444 r., zob. *Polskie traktaty koncyliarystyczne*, passim; J. Fijałek, *Mistrz Jakób z Paradyża*, t. 1, s. 154–440; M. Rechowicz, op. cit., s. 167–187; S. Wielgus, *Średniowieczna łacińskojęzyczna biblioteka polska*, Lublin 1992, s. 67–71.

jego władzy, stosunku do papieżstwa, depozycji Eugeniusza IV i legalnej elekcji Feliksa V przedstawili Benedykt Hesse, Jan Elgot, Wawrzyniec z Raciborza, i Jakub z Paradyża, natomiast oficjalna wykładnia stanowiska Uniwersytetu Krakowskiego w powyższych kwestiach została sporządzona przez Tomasza Strzemińskiego na podstawie traktatów tych czterech uczonych. Latem 1441 r. traktat Strzemińskiego został przedstawiony przez powracające z Polski poselstwo Marka Bonfilego na forum soboru, gdzie spotkał się z wielkim uznaniem. W Bazylei prezentowany był również nieco wcześniej traktat Benedykta Hessego. Uniwersytet Krakowski, a potem biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki (przez Jana Elgota) złożyli obediencję soborowi i Feliksowi V. W krakowskiej wszechnicy koncyliaryzm zapuścił tak mocne korzenie, że pozostała ona wierna soborowi aż do samego końca, tj. do 1449 r.

Opierając się na traktatach bazylejskich uczonych krakowskich, Autor mógł obszernie ukazać ich koncyliarystyczną koncepcję Kościoła, jako wspólnoty wszystkich wierzących o złożonym charakterze corpus permixtum (corpus politicum et corpus mysticum). Omówił zespół kwestii związanych ze zwierzchnością soboru nad papieżem w tym problem doktryny o korporacyjnym charakterze Kościoła, jego mistycznym i instytucjonalnym—ziemskim wymiarze, zagadnienia reprezentacji Kościoła, tradycji synodalnej i doktryny o bezpośrednim przekazywaniu władzy w Kościele przez Jezusa Chrystusa, funkcjonowania dekretów *Haec sancta* i *Frequens* przyjętych na soborze w Konstancji, sprawę granic władzy papieskiej, prawa depozycji papieża oraz reformy Kościoła in capite et in membris. Zastosował przy tym trójdzielny schemat: europejski kontekst historyczny każdego z tych zagadnień, poglądy mistrzów krakowskich na daną kwestię oraz podsumowanie wyników analizy.

W rozdziale 4 (s. 372–380) Autor dokonał bilansu rozważań rozdziału 2 i 3, podsumowując problem koncyliaryzmu w Polsce i Europie. Stwierdził przy tym, że stosunkowo krótkie, programowe traktaty krakowskich zwolenników koncyliaryzmu stawały tylko najważniejsze problemy Kościoła, więc właściwie nie można śledzić rozwoju poglądów uczonych polskich na Kościół. Dlatego też koncyliaryzm w Polsce jest widoczny w skróconej perspektywie i formie. Koncyliaryści polscy korzystali z dorobku średniowiecznej teologii, prawa kanonicznego i filozofii, ale równocześnie w sposób twórczy rozwijali doktrynę koncyliarystyczną w odniesieniu do teorii o korporacyjności Kościoła, dychotomicznej jego strukturze: corpus politicum i corpus mysticum, a także do koncepcji pierwszej Głowy Kościoła — Jezusa Chrystusa i drugiej głowy — papieża, którego władza jest pomniejszona przez nadrzędny charakter soboru. Mieli także sporo do powiedzenia w rozważaniach nad teorią reprezentacji w Kościele, pełnią władzy w nim, miejscem i funkcjami papieża w koncyliarystycznym modelu Kościoła, kwestią depozycji papieża oraz jej teologicznymi i prawnymi podstawami. Głęboko zakorzeniona była wśród Polaków idea reformy Kościoła, począwszy od Mateusza z Krakowa, Piotra Wysza oraz Pawła Włodkowica, a kończąc na Jakubie z Paradyża.

Swoje dzieło Autor dopełnił uwagami o wpływie myśli koncyliarystycznej w późniejszym czasie na kształt parlamentaryzmu nowożytnego, ograniczenia władzy królewskiej w Polsce (s. 381–386). W dodatku Thomas Wunsch na podstawie drukowanych katalogów i literatury zestawiał wiadomości o rękopisach średniowiecznych z dziełami kanonistów okresu klasycznego do Franciszka Zabarelli włącznie, z pismami uczonych europejskich z okresu wielkiej schizmy i soborów w Pizie i Konstancji oraz z traktatami powstałymi w kręgu soboru bazylejskiego, znajdującymi się obecnie w polskich księgozbiorach (s. 387–395). Szczegółowe badania nad polskimi księgozbiórami średniowiecznymi przyniosą w tym zakresie niewątpliwie znaczne uzupełnienie wspomnianych zestawień. Ponadto, aby zyskać pełniejszy obraz literatury dotyczącej problemów wielkiej schizmy, soborów, koncyliaryzmu w polskich środowiskach kościelnych w końcu XIV i I połowie XV w., należy zebrać wszelkie informacje rozproszone po źródłach o ich kopiowaniu, sprzedaży czy kupnie przez polskich duchownych i świeckich.

Nieco mylące jest w dodatku (s. 387–395) podobnie jak w wykazie rękopisów wykorzystanych w rozprawie (s. XIII–XIV) podawanie sygnatur rękopisów, które zaginęły bądź splonęły w czasie II wojny światowej, bez jakiegokolwiek odnotowania tego faktu. W tym przypadku czytelnik może zostać łatwo wprowadzony w błąd. Dla przykładu Autor w wykazie rękopisów wymienia w Bibliotece Katedralnej w Płocku rękopisy (z sygnaturami) zrabowane przez Niemców w 1941 r. i wywiezione do Królewca, a dotąd nie

odnalezione, tak jakby w tej bibliotece znajdowały się obecnie⁵⁹. Podobnie wygląda sprawa z rękopisami przechowywanymi ongiś w Bibliotece Cesarskiej w Petersburgu, rewindykowanymi po 1921 r., które w ogromnej większości zostały spalone przez Niemców w Warszawie w 1944 r.⁶⁰

Na koniec jeszcze kilka uwag dotyczących nazw miejscowości, z których pisały się niektóre osoby wymieniane przez Autora w rozmaitym kontekście rozważań. Przyjął on niekiedy błędnie za formę podstawową nazwy danej miejscowości jej postać w dopełnieniu, np. Michael von Szydłowa, zamiast poprawnie Michael von Szydłów, Michael von Radziejowa, zamiast Michael von Radziejów, Nikolaus von Błonia zamiast Nikolaus von Błonie (s. 110, 114), Andrzej Gałka von Dobszyno, zamiast Andrzej Gałka von Dobczyn (s. 46), Petrus von Kobylina zamiast Petrus von Kobylin (s. 52).

Obszerna monografia poświęcona koncyliaryzmowi polskiemu i europejskiemu oraz związkom Polski z soborami w Pizie, Konstancji i Bazylei stanowi poważne osiągnięcie współczesnej historiografii i duży krok na drodze do pełnego zbadania tych trudnych problemów. Część rozprawy dotycząca uczestnictwa duchowieństwa polskiego w soborach i jego udziału w podejmowanych na nich próbach reformy Kościoła oraz rozwiązania nabrzmiałych problemów świata chrześcijańskiego podsumowuje obecny stan wiedzy i ukazuje zarazem, iż wiele zagadnień wymaga jeszcze dogłębnego zbadania, co wyżej sygnalizowałem w kilku miejscach. Natomiast analiza myśli koncyliarystycznej uczonych krakowskich w historycznym kontekście rozwoju koncyliaryzmu w Europie średniowiecznej, przeprowadzona w trzecim rozdziale, przynosi ważne ustalenia i znakomicie będzie służyła mediewistom badającym złożoną rzeczywistość późnośredniowiecznego chrześcijaństwa.

* * *

⁵⁹ A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy płockiej Biblioteki Katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne” 7, 1963, 3/4, s. 313–442.

⁶⁰ E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984, passim; M. Derwich, *Benedyktynski klasztor na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 95–99.